

DARWIN VE OSMANLILAR

Bilim Tarihi Yazıları

Alper Bilgili

DARWİN VE OSMANLILAR **ALPER BİLGİLİ**

Vadi Yayınları: 329
Toplum Dizisi: 97
ISBN 978-605-5830-84-7

Yayın hakları:
© Vadi Yayıncılık, 2018

Yayına Hazırlayan: Nuh Kapan
Tashih: Sibel Cantemir
Son Okuma: Pınar Zararsız
Sayfa Düzenleme: DBY Ajans
Kapak Tasarım: Hüma Abay

Baskı Tarihi: İstanbul, 2018

İç Baskı/Cilt:
İnkılap Kitabevi Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sok. No: 8
Yenibosna/İstanbul Tel: (212) 496 11 11
Sertifika No: 10614

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın tümünün veya içeriğinin herhangi bir bölümünün yayıncının yazılı izni olmadan fotokopi dâhil, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla çoğaltılması yasaktır.

Vadi Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.

Yayıncılık Sertifika No: 31122
Muhittin Üstündağ Cad. No:11 Kadıköy/İstanbul
Tel: +90 216 428 11 02 Faks: +90 216 428 11 01
E-Posta: bilgi@vadiyayinlari.com.tr

www.vadiyayinlari.com.tr

VadiYayinevi

bana öğrenme sevgisini aşlayan babama

ALPER BİLGİLİ, 1980 yılında doğdu. 1999 yılında Denizli Anadolu Lisesi'nden, 2004 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde Yüksek Lisans çalışmalarını tamamladı. Amsterdam Vrije Üniversitesi'nde sosyoloji ve antropoloji dersleri aldı. Doktora derecesini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yazdığı "Sosyal Etkenlerin Bilimsel Bilginin Oluşumundaki Rolünün Analizi: Kuhn ve Güçlü Program Örneği" başlıklı teziyle 2013 yılında elde etti. Doktora sonrası çalışmalarını İngiltere'de, Leeds Üniversitesi'nde, bilim tarihi ve bilim felsefesi alanlarında sürdürdü. Doçentlik derecesini 2018 yılında, bilgi ve bilim sosyolojisi alanlarındaki çalışmalarıyla elde etti. Akademik makaleleri ve değerlendirmeleri *British Journal for the History of Science*, *Annals of Science* ve *Scottish Journal of Theology* gibi prestijli dergilerde yayımlandı. Çeşitli üniversitelerde "Bilgi Sosyolojisi", "Bilim Tarihi ve Felsefesi", "Biyoloji ve İdeoloji" ve "Bilim Sosyolojisi" gibi dersler veren Alper Bilgili halen Acıbadem Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. İngiliz Bilim Tarihi Topluluğu (*The British Society for the History of Science*) Uluslararası Danışma Kurulu'nda yer alan yazarnın *Bilim Ne Değildir? Yeni-Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi* isimli kitabı 2017 yılında yayımlanmıştır.

İçindekiler

Önsöz	7
Darwin Dersaadet'te	13
Osmanlı İmparatorluğu'nu Darwin mi Yıktı?	49
Kraliçe, Maymunlar ve Rahipler	79
Galileo'yu Kim Öldürdü?	103
Nazım'ın Hızlı Trenleri	135
Kaynakça.....	165

Önsöz

Daha önce çeşitli akademik dergilerde yayımlanmış beş makalemden oluşan bu kitap, bilim tarihinin en önemli konularından bazılarını tartışmayı amaçlıyor. Darwin ve evrim teorisi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere başta olmak üzere Batı'da büyük yankı uyandırmakla kalmamış, Batı'yı yakından takip eden ülkelerde de ilgi çekmeyi başarmıştır. Hem Batılı hem de Batı dışı birçok düşünür ve siyasetçi için, Darwin'in evrim teorisi, bilimsel bir teori olmanın çok ötesindedir. Darwin'in teorisi Darwin henüz hayattayken dahi, siyaset, uluslararası ilişkiler, ekonomi, felsefe ve dinle ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Birbirinden çok farklı ideolojiler, bilim dünyasında prestij sahibi olan Darwinizm'in kendilerini desteklediğini iddia etmiş ve böylece meşruiyetlerini artırmaya çalışmışlardır. Bu kitabın temel hedeflerinden birisi bu çabayı incelemek, bilimsel bir teorinin ideolojik ve metafizik amaçlarla nasıl istismar edildiğini örneklendirmektir.

Bugün Türkiye’de Darwinizm konusunda çokça kafa karışıklığı olduğunu, teorinin ne anlama geldiğinin derinlemesine bilinmediğini görmekteyiz. Nitekim Nobel ödüllü bilim insanımız Aziz Sancar’ın Allah’a ve evrim teorisine inandığını ifade etmesi hem dindar hem de ateist çevrelerde şaşkınlık yaratmış, Sancar bir nevi orta yolculukla suçlanmıştır. Oysa bu görüş, teorinin sahipleri başta olmak üzere birçok bilim insanı ve düşünür tarafından benimsenmiş, hâlâ da benimsenmektedir. Örneğin evrim teorisine 20. yüzyılda en büyük katkıyı sağlayan isimlerin başında gelen Theodosius Dobzhansky, Ronald A. Fisher, Simon Conway Morris ve Francisco Ayala gibi isimler Tanrı’nın varlığına inanmışlardır. Bu kitap, bilim tarihine atıflarla bu tür hatalı bilgileri düzeltmeyi, bu konudaki kafa karışıklığını kısmen de olsa gidermeyi amaçlamaktadır. Daha spesifik olmak gerekirse, bu metinlerle, evrim teorisine ideolojik ve metafizik gerekçelerle muhalefet edilmesinin önüne geçmek; yine bununla eş zamanlı olarak evrimin –ve daha genel olarak bilimin– ateist bir dünya görüşünü dayattığı veya Tanrı’yı/dinleri, gereksiz ve geçersiz kıldığı iddialarının yüzeyselliğini göstermek hedeflenmektedir.

Kitaptaki ilk makale “Darwin Dersaadet’te”¹ Darwinizm’in son dönem Osmanlı aydınları tarafından nasıl karşılandığını İsmail Fennî Ertuğrul üzerinden ele alıyor. Ertuğrul’un Darwinizm ile ilgili görece sofistike analizi, bugün bu tartışmaları esir almış olan “Darwinizm mi, İslam mı?” dikotomisini –veya dayatmasını– aşması açısından dikkate

1 Makalenin önceki versiyonu için bakınız; Alper Bilgili, “An Ottoman Response to Darwinism: İsmail Fennî on Islam and Evolution”, *British Journal for the History of Science*, 48, 4, 2015, s. 565-582.

değerdir. Batı'daki felsefi ve bilimsel tartışmaları yakından takip eden bu Osmanlı düşünürü, evrim teorisinin bilimsel ve felsefi açıdan tatmin edici olmaktan uzak olduğuna hükmetmesine rağmen Darwinizm'in Tanrı inancıyla ve İslam ile uzlaştırılabilir bir teori olduğunu düşünmüştür. Dahası, İsmail Fennî Ertuğrul, Darwinizm'in o dönem Amerika Birleşik Devletleri'nde öğretilmesinin yasaklanmasına karşı çıkmış ve bilimsel iddiaların –yanlış da olsalar– özgürce tartışılması gerektiğini savunmuştur.

İkinci makale "Osmanlı İmparatorluğu'nu Darwin mi Yıktı?"² tartışmaya diğer taraftan yaklaşarak Darwin'in Osmanlılarla ilgili görüşlerini analiz etmektedir. Darwin, birçok evrim karşıtı tarafından ırkçı olmakla ve sömürgeci güçlere meşruiyet kazandırmakla itham edilirken, Türkiye'de bunlara ilaveten Türklerden nefret etmekle ve Batılıları Türklere karşı tahrik etmekle suçlanmıştır. Makaledeki temel amaç, bu iddiaların doğruluğunu sorgulamak olacaktır. Darwin'in iddia edildiği gibi Türkleri aşağı, maymunu bir ırk olarak görmediğinin gösterilmesi durumunda teoriye duyulan duygusal tepki kısmen de olsa azalacaktır.

Üçüncü makale "Kraliçe, Maymunlar ve Rahipler"³ ise Darwin'in evrim teorisinin o dönem İngiltere'de nasıl bir anlam ifade ettiğinin izi sürülecek. Teorinin siyasal ve toplumsal çağrışımlarının teorisinin kabulünü veya reddini etkileyip etkilemediğini tartışırken bir yandan da teorisinin

2 Makalenin önceki versiyonu için bakınız; Alper Bilgili, "Beating the Turkish Hollow in the Struggle for Existence: Darwin, Social Darwinism and the Turks", *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 65, 2017, s. 19-25.

3 Makalenin önceki versiyonu için bakınız; Alper Bilgili, "Viktoryan İngiltere'de Evrim ve Toplum", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 37, 2018, s. 437-453.

Viktoryan İngiltere’de din ile nasıl ilişkilendirildiğini daha derinlemesine inceleyeceğiz. Tarihsel bağlamın incelenmesi, bugün Türkiye’deki tartışmaların yeni olmadığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Dördüncü makale “Galileo’yu Kim Öldürdü?”⁴ Darwinizm ile ilgili tartışmalarla doğrudan ilgili olmasa da konumuz açısından önemlidir. Galileo hadisesinin Türkiye’deki kullanımı, Darwinizm’in istisması ile benzerlikler taşımaktadır. Birçok Türk düşünür ve sanatçı, Galileo hadisesini dine ve geleneğe karşı savaşta kullanılacak bir tarihsel olay olarak görmüş, sekülerleşmeyi savunan tezlerinde bu hadiseye atıflar yapmışlardır. Hatta Nazım Hikmet bir adım ileri gitmiş, kendisine aydınlanma yolunda önder olarak gördüğü Galileo’nun yakıldığını iddia etmiştir. Makale hem bu istismaları örneklendirmeyi hem de Galileo hadisesinin gerçekte nasıl cereyan ettiğini anlatmayı hedeflemektedir.

Beşinci makale “Nazım Hikmet’in Hızlı Trenleri”⁵ bir şairin bilimi şiirlerinde nasıl konu edindiğine odaklanmaktadır. Her ne kadar Nazım Hikmet’in evrim teorisini İslam’a aykırı gördüğüne değinse de, makale, genel olarak bilimin ve teknolojinin; ideoloji ve metafizik ile nasıl ilişkilendirildiği sorusunu cevaplamaya çalışacaktır. Bunu yaparken Nazım Hikmet’in görüşlerinin zaman içinde değiştiği, artan nükleer tehdit gibi nedenlerle şairin gitgide bilime karşı daha temkinli yaklaşmaya başla-

4 Makalenin önceki versiyonu için bakınız; Alper Bilgili, “Galileo ve Sekülerleşme”, Nebi Mehdiyev (der.), *Sekülerleşme ve Din* içinde, (Ankara: A Kitap, 2017), s. 119-144.

5 Makalenin önceki versiyonu için bakınız; Alper Bilgili, “Nazım Hikmet Şiirinde Bilim ve Teknoloji”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 33, 2017, s. 885-905.

dığı, bu anlamda bilimsel materyalistlerden ayrıldığı ortaya konulacaktır.

Bu kitabın yazılmasında birçok hocamın ve dostumun katkısı oldu. Leeds Üniversitesi'ndeki post-doktora çalışmalarım süresince beraber çalışma fırsatı yakaladığım dünyanın önde gelen Darwin ve Darwinizm uzmanlarından Gregory Radick bu isimlerin başında geliyor. Şükrü Hanioglu, Jonathan Topham, Dominic Berry, Güneş Ayas, Nuh Kapan, Taha Ayfer, Ceren İlikan Rasimoğlu, Fatih Artvinli, Patricia Fara, Nebi Mehdiyev, Carl Warom, Annie Clay, Hanife Bilgili, Gabrielle White, İsa Sarı, Guldane Çolak, Aynur Erdoğan Coşkun, Ageliki Lefkadiou ve eşim Çağın Bilgili bu makalelerin yazılmasına, toplanmasına ve kitaplaşmasına farklı düzeylerde katkı sunan diğer değerli isimler. Hepsine teşekkürü bir borç bilirim.